

„Az istenszolgálatnak semmit elébe ne tegyenek”
A monasztikus zsolozsma szerepe a bencés közösség életében

1. A zsolozsma Jézus Krisztus és az egyház imája

A II. Vatikáni zsinat liturgikus konstitúciója így tanít az egyház közös imájáról, a szent zsolozsmáról: „Az új és örök szövetség főpapja, Krisztus Jézus magára véve az emberi természetet, a földi számkivetettek között felcsendítette azt a himnusz, amely a mennyei hazában öröktől fogva zeng. Szorosan magához kapcsolja az egyetemes emberi közösséget, és társává teszi, hogy vele együtt énekelje ezt a mennyei éneket. Főpapi tevékenységét tulajdon egyházán keresztül folytatja, amely nem csupán az Eucharisztia ünneplésével, de más módokon is, főleg a zsolozsmával zengi szüntelenül az Úr dicséretét és jár közbe az egész világ üdvösségéért.”¹

A keresztény teológia csodálatos mélységei tárulnak föl előttünk a konstitúció ezen pontjában. Krisztus, a második isteni személy megtestesülésével emberré lett, vállalta a sorsközösséget velünk, emberekkel, az atyai ház 'számkivetettjeivel'. Magához kapcsolva az emberiséget itt a földön is 'felcsendítette' az égben öröktől fogva zengő dicséretet. Ezt a krisztusi himnusz, ezt a dicséretet folytatja az egyház, Jézus Krisztus misztikus teste, a Fő, Krisztus nevében és az ő megbízásából. Ezért amikor az egyház megszakítatlanul végzi közös imáját, bekapcsolódik az örök, égi liturgiába, abba a tökéletes istendicséretbe, amelyet Krisztus, az Örök Főpap mutat be az Atyának az égiekkel együtt. Így egyesíti Jézus az istendicséretben az égiek, az üdvözültek karát a földön küzdő egyház istentiszteletével.

Bár az egyház istentisztelete emberi szó, emberi ének, emberi cselekedet ennek minden gyengeségével, tökéletlenségével, de Jézussal, az ő odaadásával egyesítve mutatja be azt az Atyának. Ezért lesz tökéletes, az Atyához méltó. Ezért csendülhet egybe az égiek istendicséretével, hiszen az egyház közös imájára is érvényes a jézusi mondat: „ahol ketten vagy hárman összejönnek az én nevemben, ott vagyok közöttük”.² Így tehát a keresztény közösség minden liturgikus akciójában, vagyis az Eucharisztia bemutatásában éppúgy, mint a szentségek kiszolgáltatásában, vagy a zsolozsma ünneplésében, Krisztushoz kapcsolódik, az ő megváltói áldozatához kapcsolja tevékenységét. Ezért lesz az méltó az Atya színe előtt. Ezért mondhatjuk, hogy minden szentmisében Jézus áldozza föl magát értünk, emberekért, minden szentségben ő érinti meg kegyelmével lelkünket, és formál újjá bennünket, s a zsolozsmában ő könyörög velünk, és ő tisztítja meg dicsérő imánkat.

Nem véletlenül emeli ki a konstitúció az egyház liturgiájának ezt a krisztológiai megalapozását. A liturgikus cselekményeket, azok összetevőit, a gesztusokat, a szövegi és dallami gazdagságot sokféle szempontból lehet vizsgálni, elemezni. De a teológiai megalapozás nélkül a liturgia üres formák, rítusok, esetleg önmagukban szép, veretes szövegek és dallamok gyűjteménye lesz csak, a múlt ránk maradt gazdag öröksége csupán, aminek már vajmi kevés jelentése és értelme van számunkra. Az egyház közösségi imájának, mindezen külső liturgikus formáknak a méltóságát és mélységét az adja meg, hogy a Krisztus nevében egybegyűltek részesednek Krisztus imájában, amely egyedül méltó az Atyához.

A Krisztusban hívő ember az egyház közös imádságainak alkalmával teljesíti be Krisztus parancsát: „Virrasszatok... szüntelenül és imádkozzatok”,³ s az idő megszentelésével minden napját, munkáját, egész életét Istennek szenteli. Ezt pedig a Szentlélek műveli

¹ A II. Vatikáni zsinat tanítása, Konstitúció a szent liturgiáról, 83. pont. Szent István Társulat, Budapest, 1975.

² Békés-Dalos: Újszövetségi Szentírás. Róma, 1955; Mt 18,20.

³ Lk 21,36; vö. Lk 18,1; 1 Tessz 5,17.

bennünk, aki létrehozza és megőrzi a Krisztusban imádkozó közösség egységét. Belső sugallataival testünket és lelkünket egyre nagyobb odaadásra, átélésre serkenti, hiszen csak benne szólíthatjuk Istent Atyánknak. „Nem a szolgaság lelkét kaptátok ugyanis, hogy ismét félelemben éljete, hanem a fogadott fiúság Lelkét kaptátok, melyben azt kiáltjuk: »Abba, Atya!«”⁴

2. A zsolozsma kialakulása az ősegyházban

A jeruzsálemi ősegyházzal a következőket írja az Apostolok Cselekedetei szerzője: A hívek „állhatatosan kitartottak az apostolok tanításában és közösségében, a kenyértörésben és az imádságban... Egy szívvel-lélekkel minden nap állhatatosan megjelentek a templomban. A kenyértörést házanként végezték.”⁵ Majd a 3. fejezetben ezt olvassuk: „Péter és János egyszer a kilenc órai imádság idején a templomba tartott.”⁶ Ezek és más szentírási helyek egyértelműen bizonyítják, hogy az első keresztények kezdetben a jeruzsálemi templomba jártak imádkozni. Ameddig az első keresztény közösség még nem szakadt el teljesen a zsidóságtól, részt vett annak közös imájában a templomban, illetve a zsinagógákban. A kenyértörés saját liturgikus cselekményük volt Jézus parancsára és az utolsó vacsora emlékeztetére. Ezt viszont külön, házanként végezték. Amikor – elsősorban a zsidó főpapság és a farizeusok ellenséges magatartása miatt – elszakadt a keresztény közösség a zsinagógától, a közös imádság mintáját a zsinagógai istentiszteletből vették át, mely szentírási olvasmányokból, zsoltárokból, könyörgésekből, hitvallásból állt. Nagyon korán kialakult a hívő közösség két fő imaórája, a napfelkeltekor és a napnyugtakor végzett imádság. E napszakoknak jelképes mondanivalójuk volt: Krisztus a valódi fölkelő Nap, aki a sír éjének sötétjéből támadt fel; de Ő az esti Fény is, aki velünk jön az éjszaka sötétjébe. A reggeli dicséret, a *laudes* és az esti hálaadás, a *vesperás* fölépítéséről az ősegyházban keveset tudunk. A püspök a papokkal és a néppel bizonyos napokon együtt végezték ezeket az imaórákat. De korán jelentkezett az a törekvés, hogy ezek az imaórák a keresztény közösség „mindennapos és rendszeres imaóráivá váljanak”.⁷

A reggeli és esti közös imádságon kívül a nap harmadik, hatodik és kilencedik órájában végzett imákat is a jeruzsálemi templom gyakorlatából vette át a fiatal keresztény közösség. Ezek az imaórák azonban az üldözések korában privát imádságok voltak. Ugyancsak magánima volt az éjszakai *vigília* is, melyben az őskeresztény parúzia-gondolat nyilvánult meg: virrasztva várni a Völegény érkezését (vö. Jézus példabeszéde a tíz szűzről).⁸ Csak néhányszor fordult elő az év folyamán, hogy éjszaka is közös imádkozásra gyűlt össze a keresztény közösség, így húsvét vigíliáján, illetve később a vértanúk emléknapjain.

Az ősegyházban kialakult közösségi imádkozás gyakorlata a 4. század folyamán az aszkéták és az egyre terjedő szerzetesség hatása alá került. Ennek első következménye lett, hogy a *laudes* és a *vesperás* rendszeres napi imaórákká váltak a szerzetesi közösségeken kívül is. A nap folyamán mondott imaórák, a *tertia*, *sexta*, *nona* pedig az aszkéták és a szerzetesek közös imádságaivá lettek.

A közös imádság nagy részét az első három században a zsoltárok imádkozása jelentette. Kezdetben rezponzoriális formában énekelték a zsoltárokat, ami lehetővé tette a nép bekapcsolódását. Az előimádkozó zsoltárverseire mindig ugyanazon rövid rezponszummal válaszolt a közösség. Később – főleg a szerzetesség hatására – bevezették az antifonális zsoltározást, azaz a közösség két kórusra osztva felváltva énekelte végig a

⁴ Róm 8,15.

⁵ ApCsel 2,42.46.

⁶ ApCsel 3,1.

⁷ Martimort: *Handbuch der Liturgiewissenschaft II*. St. Benno-Verlag, Leipzig, 1966, 332.

⁸ Mt 25,1–13.

zsoltárokat, majd a végén közösen énekelték az antifonát. Mivel a nép nem tudta kívülről a zsoltárok szövegét, egyre inkább passzivitásba szorult.

A 4. században új elemekkel bővült a zsolozsma. Ekkor kerültek be az imaórák elejére költői alkotások, a himnuszok, keleten Szent Efrém, nyugaton Szent Ambrus hatására. Ezek a himnuszok főleg az egyes imaórák üdvösségtörténeti mondanivalóját, illetve szimbolikáját fogalmazták meg (például a *nona* Jézus halála órájának emlékezete). Ugyancsak új elemként került az imaórákba a szentírási olvasmány. Nyugaton *lectio continuaként* került be a Szentírás az imaórákba, keleten csak válogatott részeket vettek be és csak az ünnepi zsolozsmába. Még ugyanebben a században vezették be a könyörgéseket is a zsolozsmába, a reggeli dicséret fohászai által az új napot Istennek szentelték, a vesperásban pedig a megváltásért adtak hálát.

3. A zsolozsma jelentősége Szent Benedek Regulájában

A naponta végzett zsolozsmaimádságnak első, teljes rendjét Szent Benedek Regulájában találjuk. Benedek részletekbe menően elrendezi monostorának közös imáját a hét minden napjának minden egyes imaórájára. A Regula 43. fejezetében a közösségi élet rendezőelveként hangsúlyozza ki a következő alapelvet: „Nihil Operi Dei praeponatur” – „Az istenszolgálatnak semmit elébe ne tegyenek.”⁹ Tehát a közösség napirendjének kialakításában az első szempont mindig a zsolozsma végzése. Ennek rendeli alá a napi munkát, sőt még a lelki olvasmány végzését is: „Mihelyt meghallják az istentiszteletre hívó jelet, azonnal hagyjanak ott mindent, ami kezükben van, és a legnagyobb gyorsasággal induljanak...”¹⁰ Ezért gondoskodjon az apát az istenszolgálat idejének jelzéséről: „...egy igen pontos testvérré bízta ezt a gondot, hogy mindent a maga idejében végezzenek”.¹¹

Azoknak a testvéreknek, akik a monostortól nagyobb távolságra dolgoztak, előírja Benedek, hogy „ott a munkahelyen végezzék az istenszolgálatot”,¹² hogy az ugyanabban az időben végzett imaórák által tartsák a kapcsolatot az otthoniakkal. Az útra küldött testvérektől is megkívánja, hogy az imaórákat „amint lehet, végezzék el magukban, és köteles szolgálatuk teljesítését ne mulasszák el”.¹³

A zsolozsma végzése a Regula szerint mindig az egész közösség, minden egyes szerzetes feladata. Ezért kívánja Benedek az elkésőktől, hogy „menjenek csak be, hogy legalább az egészset el ne veszítsék”.¹⁴ A közösségbe jelentkezők alkalmasságának vizsgálatánál is ez az első szempont. „Gondosan meg kell vizsgálni, hogy a novícius valóban Istent keresi-e; buzgó-e az istenszolgálatban...”¹⁵ A zsolozsma ünneplésének közösségi dimenziója fejeződik ki abban is, hogy ne mindenki olvasson vagy énekeljen, hanem „csak az, aki teljesíteni tudja ezt a feladatot úgy, hogy a hallgatók épüljenek”.¹⁶

A szerzetes napjának megszentelésére szolgál a nappal mondott hét imaóra (Benedek vezette be a *prima* és a *completorium* végzését) és az éjszakai *vigília*. „Napjában hétszer mondok dicséretet neked”, s „az éj közepén is felkelek téged magasztalni”.¹⁷ Így valósulhat meg a monostorban Jézus parancsa: „Szüntelenül imádkozzatok”,¹⁸ melyre az ősegyház keresztényei és az első szerzetesek és remetek állandóan törekedtek.

⁹ Szent Benedek Regulája. Pannonhalma, 1948, 43. fejj., 3.

¹⁰ I. m. 43. fejj., 1.

¹¹ I. m. 47. fejj., 1.

¹² I. m. 50. fejj., 3.

¹³ I. m. 50. fejj., 4.

¹⁴ I. m. 43. fejj., 9.

¹⁵ I. m. 58. fejj., 7.

¹⁶ I. m. 47. fejj., 3.

¹⁷ I. m. 16. fejj., 3–4.

¹⁸ Lásd a 4. jegyzetet

Amikor Benedek elrendezi monostora közös istenszolgálatának rendjét, átveszi a római bazilikák zsolozsmáját, de tovább alakítja azt.¹⁹ Józan mértéktartással saját zsoltaélosztást készít a hét minden napjára, s az egyes imaórákra. Ugyanakkor megengedi, hogy a zsoltaók elosztásán változtassanak, csak azt kívánja meg, hogy „minden héten az egész százötven zsoltaórból álló zsoltaórkönyvet végig imádkozzák és vasárnap a vigílián megint előről kezdék. Mert nagyon csekély buzgalmat mutatnak imaszolgálatukban azok a szerzetesek, akik a hét lefolyása alatt kevesebbet mondanak, mint az egész zsoltaórkönyv és a kantikumok. Hiszen... szentatyáink nagy serényen egy nap alatt teljesítették azt, amit mi restek bárcsak egy teljes hét alatt elvégeznénk.”²⁰

Egyes liturgiátörténészek szerint Benedek újítása volt még az imaórák kezdő fohászának: „Deus, in adiutorium meum intende...” bevezetése, a laudesben és a vesperásban az Úr imádságának az előljáró által történő elmondása „az egymásnak okozott nehézségek tövisei miatt”.²¹ A szentek ünnepeinek imarendjét is valószínűleg ő vezette be.²²

4. A zsolozsma kiemelt idő a monasztikus szerzetes életében

A krisztusi parancs, a „Szüntelenül imádkozzatok” teljesítésében az első szerzetesközösségek a nap meghatározott óráinak megszentelésére törekedtek az istendicséret ’szent idejének’ átélésével. Ezek az imaórák nemcsak a külső keretet adták a nap megszenteléséhez, hanem olyan ’kiemelt időt’ jelentettek a szerzetesek számára, amelyekben bekapcsolódtak a teremtés istendicséretébe. Ugyanakkor Jézus Krisztust követve ugyanazzal a lelkölettel imádkoztak az Atyához, ahogyan Krisztus megdicsőítette az Atyát szavával, cselekedeteivel és egész életáldozatával. Az *Opus Dei* végzése tehát a monasztikus közösség számára a Krisztus-misztérium ünneplése, igazi ’celebratio’, miként az Eucharisztia. ’Szent emlékezés’, amelyben jelenné válnak köztünk Jézus Krisztus üdvözítő tettei.

A szerzetesközösség, amely Krisztus nevében gyülekezik össze Isten dicséretére, „az imában Krisztus jelenlétének örvend (Mt 28,20); ezért benne az egész Krisztus van jelen..., következésképpen a liturgikus ima természeténél fogva ’üdvözítő esemény’”,²³ amelyben az ünneplés minden résztvevője kapcsolatba kerülhet Krisztus misztériumával.

Az imaórák közösségi ünneplése szoros kapcsolatban áll az Eucharisziával, egyrészt előkészít az Eucharisziában való részvételre, másrészt annak mintegy ’meghosszabbítása’ a hálaadás és a dicsőítés kiterjesztésével „a nap különböző óráira”.²⁴

Az *Opus Dei* ünneplése a megváltás egészének ’szent emlékezete’; „magában foglalja az üdvösség meghirdetését, annak beteljesedését Krisztusban, tovább folytatódását az egyházban az eszkatologikus teljességig”.²⁵

5. A zsolozsma és a magán ima

A zsolozsma a szerzetes napjának kiemelt idejét jelenti, de nem helyettesítheti a magán imát. Bár Benedek a Regulájában 11 fejezeten keresztül írja le az imaórák, ezen belül a zsoltaórozás rendjét, az imádkozás módjáról csak két fejezetben szól. A 19. fejezetben az imádságban megkívánt alapmagatartást fogalmazza meg: „Hisszük, hogy Isten mindenütt jelen van, ...de

¹⁹ Martimort: i. m. 358.

²⁰ I. m. 18. fejj., 23–25.

²¹ I. m. 13. fejj., 23: az egymással való kiengesztelődés szolgálata.

²² Martimort: i. m. 358.

²³ *Direktórium a szerzetesi zsolozsmához*, I. 10. pont, kézirat, Pannonhalma, 1994; Eredeti mű: *Thesaurus Liturgiae Horarum Monasticae*, Róma, 1977. Vö. *Általános Rendelkezések az Imaórák Liturgiájáról*, 13. pont, in: *Az Imaórák Liturgiája* I. Budapest, 1991.

²⁴ *Általános Rendelkezések az Imaórák Liturgiájáról*, 12. pont

²⁵ *Direktórium*, 11. pont

ez a hit a legerősebb... legyen akkor, amikor az istenszolgálaton veszünk részt.”²⁶ Tágabb értelemben ezt a szerzetes életére vonatkozó utasításnak foghatjuk fel, azaz „cselekvés Isten jelenlétében. Ez pedig nem jelent mást, mint szakadatlan belső imát. A szerzetes mindenben, amit tesz, tudja, hogy Isten előtt áll és Isten szemléli őt”.²⁷ Ezért arra kell törekednünk a zsolozsmázásban (de a magán imában is), hogy „elménk megegyezzen szavunkkal” – írja Benedek.²⁸ A regula-magyarázók szerint a ’mens’ szó ebben az idézetben nem az értelmet, hanem a belső embert, sőt a szívet jelenti. Tehát az imádságban egész benső emberségünknek, szívünknek meg kell egyeznie szavainkkal.

A 20. fejezetben pedig arra figyelmeztet Benedek, hogy „nem a sok szóban, hanem a szív tisztaságában és könnyes töredelemben találunk meghallgatást. Ezért rövidnek és tisztának kell lennie az imádságnak...”²⁹ Ezt elsősorban a közös imáról, az egyes zoltárok utáni csendes imáról mondja Benedek. Így tehát nála „nincs ellentét a zsolozsma és a belső imádság között, hanem mindkettő feltételezi és átjárja a másikat”.³⁰

A II. Vatikáni zsinat után a zsolozsma reformjában ezért ajánlja az egyház a ’szent csend’ bevezetését az olvasmányok és a zoltárok után, „hogy a személyes imádkozást jobban hozzákapszolja Isten ígéjéhez és az egyház nyilvánosan felhangzó szavához”.³¹ „A csend szent perceiben a Szentlélek – aki nélkül nincs igazi keresztény ima – maga könyörög helyettünk szavakba nem foglalható sóhajtásokkal” (Róm 8,26–27).³²

A sok és hosszú csend bevezetését azonban kerülni kell, hogy ne bontsa meg az imádság felépítését és lendületét. Erre is érvényes a benedeki elv: úgy kell mindent elrendezni, hogy „legyen, ami után az erősek vágyódhatnak, de a gyengék se ijedjenek vissza.”³³

6. Külső jelek a zsolozsmában

A monasztikus zsolozsma végzésében az ősi szerzetesi hagyományoknak megfelelően fontosak a külső jelek. A szerzetesi közösség tagjai egész emberségükkel vesznek részt az imádságban, ezért fontos, hogy belső odaadásukat külső jelekkel (gesztusok, öltözet, testtartás, az ünneplés külső formái stb.) fejezzék ki. Az azonban fontos, hogy a külső jelek „alkalmasak legyenek a belső lelki tartalom kifejezésére”.³⁴ Kell, hogy az ünneplés tartalmi mélysége domináljon az imádságban, s a jelenlévők át tudják élni Krisztus élő jelenlétét. Ezért a szövegek nyugodt és érthető elhangzása mellett fontos a nyugalom és a szent csend beiktatása, a megfelelő testtartás és a gesztusok alkalmazása, az ének és a zene által nyújtott ünnepélyesség, a fény, a tömjénfüst, díszítések stb.

7. Az ének szerepe a monasztikus zsolozsmában

Az éneklés, a keresztény közösség éneke az imádság természetéből, annak közös végzéséből következik. Az egyház ősidők óta meg akarta éreztetni híveivel az égi liturgia előízét, ezért bekapcsolta az éneklést a dicséret áldozatának, a zsolozsmának a végzésébe. Nem külső dísz csupán az ének, amely nagyobb ünnepélyességet kölcsönöz a közös imádságnak, hanem mint az ember emelkedettebb megnyilatkozása, az Isten tiszteletének tökéletesebb formáját jelenti.

²⁶ I. m. 19,1–4.

²⁷ Anselm Grün: *A zsolozsma és a belső imádság*. Bencés Kiadó, Pannonhalma, 1993, 24.

²⁸ I. m. 19,12.

²⁹ I. m. 20,6–8.

³⁰ Anselm Grün: i. m. 35.

³¹ *Általános Rendelkezések*, 202. pont

³² *Direktórium*, 5. pont

³³ I. m. 64,55.

³⁴ *Direktórium*, 7. pont

A zsolozsma nem minden része kívánja az énekes végzést. Elsősorban a zsoltárok, kantikumok, himnuszok, és responsoriumok valók éneklésre. Az ének által „jobban kifejezésre jut Isten igéjének értelme”, és méltóbb lesz az Isten szavára adott feleletünk, mely egyre inkább „az Istent dicsérő lélek mélységeiből tör elő”.³⁵

*

Végül álljon itt buzdításként a zsolozsmát szeretettel végzők számára ezen Direktórium néhány gondolata. A hitben gyökerező imádkozó közösség a külső jeleken, az éneklésen keresztül „nyilvánvalóvá teszi, hogy részesedik a Krisztus-misztériumból. Járja át az éneklést, az olvasmányok meghirdetését az őszinteség és a belső tűz, mely a tudatos részvételből fakad. Ebből adódik majd, hogy Krisztus élő jelenlétét másokkal is közölni tudjuk, amelyet mi magunk megkapunk igéjében és amelyre választ is adunk imánkban. »Ugye lángolt a szívünk, mikor útközben beszélt hozzánk... Maradj velünk, Urunk!« (Lk 24,32.39)»³⁶

³⁵ Direktórium, 6. pont

³⁶ Direktórium, 7. pont